

РЕЦЕНЗІЇ ТА ВІДГУКИ

Дзвінка луна княжого міста

Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / Зап. і впоряд.
О. Харчишин., нотн. транскр. В. Ковалю. – Львів, 2005. – 352 с.

На теренах середнього Опілля виразно окреслюється Звенигород. Про давнє княже городище, що упродовж двох десятиліть за князювання Володимирка (XII ст.) відіграло роль столичного града Галицької землі, згадують літописні джерела ще в 1086 році. Давнє місто живе і в обрядових піснях, наприклад у весільній: «Ой, в Звенигороді церковця стоїт, / І дзвін дзвонит, і дзвін дзвонит...»¹, а це свідчить про значення міста, чималий інтерес до нього серед народу. Поселення, які мають цікавий культурно-історичний «життєпис», як правило, породжують винятково багату, унікальну фольклорну традицію. Звенигород разом із довколишніми селами, що здавен пов'язувалися територіально, економічно та відповідно культурно, якраз і становить таку місцевість. І це засвідчив виданий у 2005 році науковий збірник «Народна пісенність підльвівської Звенигородщини», автором-упорядником якого є співробітник відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України Ольга Харчишин. Видання книги стало логічним продовженням дисертаційного дослідження на тему «Народнопісенна традиція околиці Звенигорода на Львівщині», захищеного у 1999 році.

Ретельне фольклористичне обстеження села Звенигород та його околиць (усього 14 сіл Пустомитівського і Перемишлянського районів Львівської обл. – сс. Глуховичі, Гаї, Городиславичі, Коцурів, Гринів, Водники, Шоломия, Дмитровичі, Підсоснів, Під'ярків, Романів, Селиська, Підгородище) дозволило упорядникові репрезентувати унікальну з погляду історії локальну народнопісенну традицію. Ознайомлюючи із фольклором вузько окресленої території, О. Харчишин одночасно характеризує маловивчений етнографічний регіон Опілля, успішно продовжуючи традицію локально-регіональних фольклорних збірників в Україні («Пісні з Волині» /упор. О. Ошуркевич, 1970/; «Пісні зі Львівщини» /упор. Ю. Корчинський, 1988/; «Пісні Сумщини» /фолькл. зап. В. Дубравіна, 1989/; «Пісні Тернопільщини» /упор. С. Стельмащук та П. Медведик, 1989/ та багато інших).

Цінність праці полягає насамперед у тому, що завдяки їй введено в науковий обіг велику кількість вартісного польового матеріалу, який віддзеркалює активний і пасивний репертуар жителів цієї місцевості на новітньому етапі фольклорної традиції (90-ті роки ХХ ст.). Перегляд включених до збірника текстів свідчить про те, що упорядниця ретельно відбирала пісні, надаючи перевагу, по-перше, естетично вартісним, повним варіантам і відшукуючи, по-друге, «найхарактерніші для досліджуваної місцевості та кращі зразки малопоширених творів» (С. 10). Тим самим О. Харчишин витримала суворий припис упорядкування наукового збірника. Відомий фольклорист Ф. Колеса свого часу гостро критикував ті збірки, які не приносять нічого нового, а дублюють відомі зразки².

У праці дотримано усіх вимог щодо укладання наукових збірників фольклору. Вона має вступну частину, де є вичерпний коментар щодо принципів упорядкування, мовних особливостей говірки місцевих мешканців та ґрунтовна аналітична стаття; основну частину, яку склали 269 текстів пісень (не враховуючи варіантів, що мають буквену позначку), та великий корпус приміток і додатків.

¹ Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (3 Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся). – К.: Наукова думка, 1974. – С. 277.

² Колеса Ф. Проф. І. Горак у справі збирання й видання народних пісень // Фольклористичні праці. – К., 1970. – С. 388.

У вступній статті під назвою «Народнопісенна традиція Звенигорода та його довкілля» фахово і змістовно висвітлено фольклорну традицію Звенигородщини, охарактеризовано культурно-історичне середовище її формування, простежено динамічні явища в пісенності на сучасному етапі. О. Харчишин чітко окреслює ареал дослідження, подає цікаву історичну та археологічну інформацію про цю місцевість, характеризує склад населення названих сіл і його говірку. За ustalеним для наукових видань принципом упорядника робить огляд наявних записів пісенного фольклору з означених теренів. Вона вказує як на віднайдені маловідомі рукописні збірки кінця XIX ст., що зберігаються у фондах ІМФЕ (записи М. Цара, Ф. Миська, А. Олійника, І. Савицького), так і на відомі публікації початку XX віку (записи О. Роздольського, В. Гнатюка) чи недавні фіксації кінця минулого століття. Тут, однак, варто було б загально охарактеризувати ці записи, більше пов'язати з матеріалом, який подано у збірнику.

Важливо, що, опираючись на аналіз суспільно-політичних обставини та історичних катаклізмів минулого, на культурницькі впливи, авторка шукає і з'ясовує причини тягlosti фольклорної пісенної традиції регіону (С. 12).

О. Харчишин ґрунтовно висвітлила календарно-обрядові звичаї зимового та весняного циклів. Важливо зауважити, що автор не тільки перелічує, а й дає оцінку стану збереженості календарно-обрядової пісенності (давніх колядок, щедрівок, гаївок, жнивних пісень) у кожному селі зокрема. Дослідниця порівнює записані тексти із загальноукраїнською традицією, вказуючи на регіональні особливості чи просто оригінальність варіантів. Так, з обряду щедрювання О. Харчишин виділяє новорічний звичай «ходити за балабухами» перед світанком 14 січня, який виконували підліткові групи дівчат і хлопців під час обходу дворів з традиційним новорічним віншуванням. Коротко проаналізовано у вступній статті корпус зібраних гаївок (у книзі наведено 40 текстів). Автор наголошує, що «у Звенигороді вони цікаві тим, що не пов'язані винятково з Великоднем, як то майже скрізь у Галичині, а є реліктовим явищем, яке за часом побутування споріднене із веснянковою традицією в інших місцевостях України» (С. 17). Окремо О. Харчишин характеризує так звані гаївки-озелени, що мають локальне поширення і є особливістю місцевої традиції. Озелени – безрезневі жартівливі переспіви між кількома хорами дівчат, що відбувалися у селі Глухові ще до кінця 1960-х років. Спосіб виконання цих пісень («баталії» двох хорів) уписується в канони давнього звичаю «закликання весни», характерного для східних слов'ян.

На жаль, випала із поля зору літня обрядова поезія. Авторка не застановилася на з'ясування причин відсутності у річному календарі цілого пласту пісенності (троїцькі, купальські, петрівчані).

У вступному слові значну увагу приділено аналізу родинно-обрядового репертуару Звенигородщини. Вельми цінним матеріалом, зокрема, є реліктова хрестинна пісенність, яку авторка зафіксувала з уст жительки селі Підсоснів. Окремо О. Харчишин характеризує сучасну весільнообрядову традицію, простежуючи особливості композиції весільного ритуалу в межах зазначеного регіону, виявляючи загальноукраїнські та локальні риси в пісенному репертуарі.

Дослідниця зуміла вповні представити і корпус необрядових пісень (балади, ліричні пісні про кохання і родинне життя, народні романси, жартівливі і коліскові пісні, а також чумацькі, козацькі, рекрутські та жовнірські пісні).

Особливу увагу в збірнику приділено новотворчості, пов'язаній з національно-визвольними змаганнями Звенигородщини у XX ст. Активна участь місцевого населення у стрілецько-повстанському русі стала благодатним ґрунтом для творення та широкого розповсюдження різних жанрово-тематичних груп стрілецьких та повстанських пісень (пісні-заклики, хроніки, ліричні, сатиричні та тюремні пісні). До останніх упорядниця долучила і фольклоризовану пісню літературного походження – «Лети, моя думо». Авторство належить колишньому січовому стрільцеві Роману Купчинському, ім'я якого без докладнішого роз'яснення подано у примітках (С. 319). Елегійна пісня про особисті переживання інтернованого до Тухольського табору стрільця особливо набула популярності у Львові в час міжвоєнного двадцятиліття. У цьому зв'язку слід зауважити, що у вступній статті авторка тільки побіжно згадує про вплив міської культури на народнопісенну традицію селянського середовища. Силу і засяг цього нового струменя вона з'ясовує у своїх подальших наукових студіях, що спеціально присвячені дослідженню українського міського фольклору та вже знайшли місце на сторінках наукових фольклористичних часописів³.

³ Харчишин О. Новочасний фольклор Львова: творення, функціонування, специфіка репертуару // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. – Вип. 2 (5). – К., 2002. – С. 435–437; Харчишин О.

У кінці статті автор-упорядник зробив важливі висновки про неперервність багатомісячного розвитку місцевої традиції; про найпомітніші репертуарні зміни, що відбулися у ХХ ст. під впливом культурно-просвітнього руху добільшовицького періоду та національно-визвольних змагань; про органічну єдність пісенності Звенигородщини із загальноукраїнською народнопоетичною традицією. Наукова цінність збірника значно зростає, коли вступна частина мала ще одну фахову передмову, що характеризує музично-стильові риси пісенності Звенигородщини.

Не викликає застережень структура основної частини збірника: словесні та нотні тексти народних пісень розбиті у два розділи – обрядові та необрядові пісні. У межах розділів – підрозділів, групи, часто цикли. Наповнення підрозділів упорядковане таким чином, що дозволяє 1) відобразити хронологію у розвитку жанрів, тематичних циклів чи варіантів творів; 2) віддзеркалити послідовність дотримання обрядодій. Праця О. Харчишин вигідно вирізняється серед інших фольклорних збірників способом оформлення пісенного тексту: вважаємо науково важливим те, що упорядник повернувся до призабутої сьогодні традиції нумерування строф пісні. Саме такий спосіб подачі словесної частини полегшить подальші текстологічні студії порівняльного, структурно-семіотичного, типологічного характеру. Рецензована книга має наскрізну нумерацію усіх творів арабськими цифрами, якої теж не завжди дотримуються в сучасних виданнях.

Особливу наукову вартість у збірнику має розділ із традиційною назвою «Примітки і коментарі». Наукове опрацювання пісенних текстів містить паспортні дані про те, коли, де і від кого записано пісню; інформацію про особливості її побутування, коментарі, які стосуються текстового аналізу фольклорного твору. На противагу попереднім збірникам фольклору в примітках О. Харчишин подає не лише паспортні дані та обрядовий коментар (якщо це необхідно), а й указує на пору активного побутування твору, на час загасання традиції та її відновлення (якщо таке сталося). У примітках нерідко знаходимо інформацію про середовище, у якому пісня була особливо популярна, про статево-вікові характеристики виконавців. Автор наукового коментарю простежує контамінаційні явища у словесному тексті, подає зауваження на підставі зіставлення тексту збірника та його варіанта, друкованого раніше. Принагідно зазначимо, що список використаних для таких паралелей джерел досить вагомий. Часто віднаходимо цитовані зауваження самих виконавців про те, як виконували пісню колись і як співають тепер. Такі наукові зауваги до пісень дають достатню інформацію про текст і водночас накреслюють перспективи можливих подальших досліджень.

Заслугує схвалення фахове впорядкування додатків. До них увійшли детальні відомості про виконавців, цікавий словничок провінціалізмів і діалектизмів, алфавітний покажчик пісень, який дозволяє швидко зіставляти реєстри пісень з різних місцевостей, та топографічна карта околиці «для географічного уявлення про підльвівську Звенигородщину». Очевидно, що недостатнє фінансування відбилося на ілюстративній стороні збірника. Дуже шкода, що вартісні не тільки з пізнавального боку, але і як етнографічний матеріал фотографії автора 1990-х років (це і світліни селянок у вишитих строях, проведення гаївок під церквою у Звенигороді, великоднє посвячення пасок у селі Глуховичі та ін.) подано в чорно-білому кольорі.

Рецензований збірник дає вичерпне уявлення про фольклорний репертуар мешканців Звенигородщини, історичні зміни в ньому, фольклорну новотворчість у ХХ ст. Йому притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, позбавленого однобічних чи категоричних висновків.

Спостерігаючи усі етапи багаторічної підготовки до виходу книги у світ, маємо нагоду висловити захоплення наполегливістю упорядниці, її критичним ставленням до роботи. Відтак книга, сподіваємося, займе достойне місце в серії регіональних збірників фольклору – і тих, які вже є, і тих, які ще мають з'явитися.

Оксана КУЗЬМЕНКО, Надія ПАСТУХ

Про особливості пісенного фольклоротворення в українському міському середовищі (за матеріалами досліджень Львова) // Фольклористичні зошити. – Вип. 7. – Луцьк, 2004. – С. 151-164; Харчишин О. Трансформація фольклорної традиції міста в умовах радянського режиму // Етнокультурні процеси в українському урбаністичному середовищі ХХ століття. Зб. наук.-теорет. статей. – Ів.-Франківськ, 2004. – С. 165-169 та ін.